

Onbeklemtoonde vocalen aan het syllabe-einde in het Standaardnederlands van Vlamingen en Nederlanders

Hanne Kloots, Steven Gillis & Marc Swerts¹

Universiteit Antwerpen – Departement Taalkunde, Centrum voor Nederlandse Taal en Spraak, Universiteitsplein 1, B-2610 Wilrijk (België)

E-mail: hanne.kloots@ua.ac.be, steven.gillis@ua.ac.be, m.g.j.swerts@uvt.nl

1. Inleiding

Al sinds de pionierstijd van de Nederlandse fonologie maken fonologen een onderscheid tussen zgn. "lange" en "korte" vocalen². Daarbij verwijst de term "lang" naar /a/, /o/, /i/, /e/, /y/, /u/ en /ø/, de term "kort" naar /ɑ/, /ɔ/, /ɪ/, /ɛ/, /ʏ/. Als motivatie voor deze tweedeling worden doorgaans geen fonetische eigenschappen als vocaalkwaliteit en -duur aangehaald, maar wel (o.a.) distributionele kenmerken. Zo is bijvoorbeeld al herhaaldelijk gesteld dat een open syllabe in het Nederlands steeds op een fonologisch "lange" klinker eindigt. Dat gebeurde al in de beginjaren van de Nederlandse fonologie (Van Ginneken 1941; Van Wijk 1941), maar ook in recentere fonologische beschrijvingen vinden we deze intuïtie geregeld terug. Volgens Kager (1989:192) is het Nederlandse rijm "minimally bimoraic", Booij (1995:25-26) spreekt van een *Minimal Rhyme Constraint*. Beiden verwijzen naar hetzelfde principe: het Nederlandse rijm bestaat uit ten minste twee posities. Een "lange" vocaal neemt in zijn eentje twee posities in en kan dus ook het einde vormen van een syllabe (bv. *mee*). Een "korte" klinker vult slechts één positie en moet dus noodzakelijk gevolgd worden door een medeklinker (bv. *met*). Als er aan het syllabe-einde toch een "korte" vocaal voorkomt, gaan fonologen ervan uit dat het om een "verkorte" klinker gaat, d.w.z. een (onderliggend) "lange" klinker die als een "korte" wordt uitgesproken (bv. *p[o]litiek > p[ɔ]litiek*, *b[a]naan > b[ɑ]naan*). Het bimorische principe blijft dus ook in het laatste geval overeind, al merkt Kager (2003:140) wel op dat "de bimorische beperking zeer zwak [is] in onbeklemtoonde lettergrepen". Voor een uitgebreide toelichting bij de invulling van de begrippen "lang"/"kort" en de intuïties m.b.t. het syllabe-einde in de fonologische literatuur: zie Kloots (2005:15ff.).

In deze bijdrage gaan we op zoek naar evidentie voor de *Minimal Rhyme Constraint* in een corpus van ca. 40 uur spontaan gesproken Standaardnederlands, afkomstig van Vlamingen en Nederlanders. Ons onderzoek vult een opmerkelijke leemte: deze klassieke fonologische regel is namelijk nog nooit empirisch onderzocht. We zullen ons concentreren op onbeklemtoonde klinkers uit open syllaben van bisyllabische woorden met twee volle vocalen (bv. *koraal*, *versie*, *niveau*). Het experiment werd uitgevoerd in het kader van een promotieonderzoek naar vocaalreductie (Kloots 2005). Om duidelijk te maken dat "lang" en "kort" moeten worden opgevat als *fonologisch* "lang" en "kort", d.w.z. als abstracte begrippen, worden beide termen in dit artikel consequent tussen aanhalingstekens geplaatst. Deze bijdrage is als volgt opgebouwd. In de volgende paragraaf worden achtereenvolgens de variabelen en de hypothesen (2.1), de dataverzameling (2.2 en 2.3) en de dataverwerking (2.4) behandeld. In de derde paragraaf worden de resultaten besproken. In de vierde paragraaf wordt een conclusie geformuleerd.

2. Opzet van het onderzoek

2.1 Variabelen en hypothesen

In deze bijdrage wordt de invloed van vijf variabelen onderzocht: *positie in het woord*, *land*, *regio*, *sekse* en *leeftijd*. Hieronder worden deze variabelen een voor een toegelicht. Uiteraard zouden daarnaast ook nog andere variabelen een rol kunnen spelen. In Kloots (2005) wordt bv. ook de invloed van het *type vocaal*, *woordfrequentie* en *spreeksnelheid* onderzocht. Aan die factoren kan in deze (beknopte) bijdrage jammer genoeg geen aandacht besteed worden.

In bisyllabische woorden zoals *koraal*, *versie* en *niveau* zijn twee syllabeposities te onderscheiden: eerste en tweede syllabe (= het wordeinde). Volgens Kager (1989) en Booij (1995) komt "verkorting" van vocalen alleen voor in de *eerste* syllabe (als die tenminste onbeklemtoond is). We zullen nagaan of we hiervoor evidentie vinden in ons corpus. Wat de factor *land* betreft, beschikken we eigenlijk alleen over een aantal niet-systematische observaties. Volgens Blancquaert (1936), Leenen (1965) en Tops (2003) is "verkorting" van klinkers in onbeklemtoonde syllaben een typisch Vlaams fenomeen. Hun intuïties zijn echter nog nooit empirisch onderzocht. De formulering van een hypothese m.b.t. de invloed van de *regionale* herkomst is zo mogelijk nog moeilijker. In dit geval beschikken we zelfs niet over losse observaties. Bekend is alleen dat in de Oost-Vlaamse dialecten geen verschil (meer) te horen is tussen de historisch "lange" en de historisch "korte" klinkers (zie bv. Taeldeman 1978).

Ook naar de invloed van de variabele *leeftijd* is nog maar weinig onderzoek gedaan. Wel weten we dat de klinkerruimte van oudere sprekers doorgaans wat kleiner is dan die van jongere sprekers (De Bot 1985). Mochten we dus een verschil vinden tussen beide generaties, dan zal de oudere generatie wellicht wat meer "korte" klinkers produceren dan de jongere. De (meeste) "korte" klinkers hebben namelijk een minder perifere positie in de vocaaldriehoek dan hun "lange" pendanten. Als de factor *leeftijd* inderdaad voor significante verschillen zorgt, beschikken we – vanuit taalhistorisch perspectief – over een aanwijzing dat de uitspraak van de onbeklemtoonde vocalen in woorden als *koraal*, *versie* en *niveau* aan verandering onderhevig is (= "apparent-timestudie", zie bv. Bailey 2002, De Bot 1985).

Ten slotte onderzoeken we nog de invloed van de variabele *sekse*. Uit de formant- en duurmetingen van Koopmans-van Beinum (1974, 1980) bleek dat de vocalen van de vrouwelijke informanten meestal iets langer duurden dan die van de mannen. Bovendien was het akoestisch contrast tussen de klinkers bij de vrouwen wat groter. Concreet betekent dit dat de klinkers van vrouwen doorgaans een meer perifere positie innamen in de vocaaldriehoek. Dit leidt tot de volgende hypothese: als de uitspraak van mannen en vrouwen verschilt, produceren de vrouwen waarschijnlijk wat meer "lange" klinkers dan de mannen. Als er sprake zou zijn van een taalveranderingsproces (cf. supra), verwachten we dat de vrouwen de nieuwe variant(en) sneller zullen oppikken dan de mannen (Labov 1990). Een groep die daarbij bijzondere aandacht verdient, vormen de jonge vrouwen. Zij spelen immers vaak een voortrekkersrol in taalveranderingsprocessen (Stroop 1998; Foulkes & Docherty 1999).

2.2 De informanten

De spraak die in deze bijdrage verwerkt wordt, is afkomstig van 80 Vlaamse en 80 Nederlandse leraren Nederlands. Ze werd verzameld in het kader van het VNC-project *Variatie in de uitspraak van het Standaardnederlands* (1998-2001) en maakt intussen ook deel uit van het Corpus Gesproken Nederlands³. Er werd gekozen voor leraren Nederlands omdat die vaak beschouwd worden als prototypische standaardtaalsprekers (Van Hout e.a. 1999; zie verder Van de Velde & Houtermans 1999; Smakman & Van Bezooijen 1997). Het zijn professionele taalgebruikers van wie verwacht wordt dat ze weten "hoe het hoort". Tegelijk moeten we dit prototypische beeld ook

meteen wat nuanceren. Leraren Nederlands mogen dan beschouwd worden als modelsprekers, dat betekent daarom nog niet dat ze altijd standaardtaal spreken en/of tijdens hun lessen voortdurend uitspraak oefeningen organiseren (Kloots 2003). In een vervolgstudie (Coussé e.a., in voorber.), gebaseerd op het Corpus Gesproken Nederlands, zullen ook vocalen van niet-professionele sprekers worden onderzocht.

Bij de samenstelling van de steekproef werd rekening gehouden met de factoren *land*, *sekse*, *leeftijd* en *regio*. Zowel in Vlaanderen als in Nederland werd gewerkt met vier regio's: een centrumzone, een "intermediaire" zone en twee perifere zones. De term "centrumzone" verwijst naar het dichtbevolkte, economische centrum van Vlaanderen resp. Nederland. Deze centra hebben ook vanuit linguïstisch oogpunt een belangrijke uitstraling (zie bv. Willemyns 2003; Van der Sijs 2004). De perifere zones bevinden zich op een flinke afstand van het centrum. Typisch voor deze regio's is dat de dialecten er nog relatief sterk staan (zie bv. Belemans & Vandekerckhove 1999; De Vries, Willemyns & Burger 1993; Vandekerckhove 2000; Willemyns 1979 en 2003). De "intermediaire" zones bevinden zich geografisch tussen centrum en periferie. Vanuit dialectologisch perspectief kunnen ze beschouwd worden als overgangsgebieden (zie bv. Taeldeman 1978; Berns 2002). In elke regio werden twee of meer steden geselecteerd. De informanten uit de steekproef geven Nederlands in een van deze steden. In elke regio werden uiteindelijk 20 sprekers geselecteerd. De selectie van regio's en steden werd uitgebreid toegelicht in Van Hout e.a. (1999).

Er werden even veel mannen geselecteerd als vrouwen en er werden twee leeftijdsgroepen onderscheiden (Schema 1). De oudste groep is geboren voor 1955, de jongste na 1960. Er werd ook gepeild naar de dialectachtergrond van de informanten. De sprekers moesten immers representatief zijn voor het dialectgebied waar ze nu werken en wonen. In Nederland was de voorwaarde dat leraren voor hun 8ste verjaardag in het gebied waren komen wonen en er voor hun 18de minstens acht jaar gewoond hadden. In Vlaanderen werden alleen leerkrachten geselecteerd die hun hele leven in dezelfde regio gewoond hadden⁴.

		oud		jong			oud		jong	
		m	v	m	v		m	v	m	v
centrum	<u>Vlaanderen</u> Antwerpen/VI-Brabant	5	5	5	5	<u>Nederland</u> Randstad	5	5	5	5
interm.	Oost-Vlaanderen	5	5	5	5	Gelderland/Utrecht	5	5	5	5
perif. 1	West-Vlaanderen	5	5	5	5	Groningen/Drenthe	5	5	5	5
perif. 2	Belgisch-Limburg	5	5	5	5	Nederlands-Limburg	5	5	5	5

Schema 1: Opbouw van de steekproef (n = 160)

2.3 Verzameling van spontane spraak

De vocalen die in deze bijdrage onderzocht zullen worden, zijn afkomstig uit *spontane spraak*. Tot nu toe hebben nog maar weinig taalkundigen zich aan de studie van spontane spraak gewaagd. Wie met dit type materiaal aan de slag gaat, krijgt namelijk onvermijdelijk te maken met een reeks methodologische en praktische problemen. Het belangrijkste daarvan is de geringe controle over de materiaalverzameling, waardoor moeilijk te voorspellen valt welke variabelen (bv. klanken) de spreker uiteindelijk zal gebruiken. Daarom werd tot nu toe vaak gewerkt met spraak die op een min of meer gestuurde manier ontlokt is, bv. via voorleestaken. We kunnen ons echter afvragen in hoeverre spraak die tot stand kwam in een sterk gestuurd experiment ook een goed beeld geeft van het taalgebruik in een reële, communicatieve context. Studie van spontane spraak is overigens niet alleen interessant vanuit taalkundig perspectief. Ook taaltechnologen hebben dringend behoefte aan informatie over spontane spraak (Laan 1997; Strik 2001).

De spontane spraak die in deze bijdrage verwerkt wordt, werd verzameld via een sociolinguïstisch interview. Dat interview bestond uit verschillende taken, variërend van woorden voorlezen tot plaatjes benoemen. Elk interview eindigde met de verzameling van (minstens) een kwartier spontane spraak. Bij de verzameling van de spontane spraak probeerden de interviewers zo veel mogelijk in te haken op de onderwerpen die de leraren zelf ter sprake brachten. Zo werd er bv. gepraat over literatuur, actualiteit, onderwijs(hervormingen), vakantie-ervaringen en hobby's. De interviewers beschikten over een vragenlijst, maar die werd louter gebruikt als inspiratiebron en/of als het gesprek dreigde te stikken. De opnamen werden gemaakt in de loop van 1999 met behulp van een Tascam DA-P1 draagbare dat-recorder en AKG-C420 headsets met een condensormicrofoon. De interviews werden afgenomen door twee projectmedewerkers: de Nederlandse interviews door een Nederlander, de Vlaamse interviews door een Belgische. Beiden spraken tijdens de interviews Standaardnederlands. De interviews vonden plaats in een rustige ruimte op school, op de universiteit of bij de informant thuis.

2.4 Dataverwerking

Uit de spontane spraak van de leraren werden alle⁵ bisyllabische woorden geselecteerd met twee volle vocalen en ten minste één open syllabe. Dit leverde in totaal 4412 potentieel interessante syllaben op. Voor een verantwoording van de selectiecriteria verwijzen we naar Kloots (2005). In deze bijdrage concentreren we ons op de uitspraak van de vocalen uit *onbeklemtoonde* open syllaben (bv. *koraal*, *versie*, *niveau*)⁶. Daarvan bevat het lerarencorpus er 2671. De stimuli werden beluisterd door de drie auteurs, die alle drie zijn opgegroeid in de provincie Antwerpen. Omdat de categorisering van klanken kan worden beïnvloed door de regionale achtergrond van de beoordelaars (zie bv. Coussé e.a. 2004), hebben we deze factor bewust constant gehouden. Helemaal uitschakelen kunnen we deze factor namelijk nooit. Door de regionale achtergrond constant te houden is ten minste duidelijk uit welke geografische hoek eventuele invloed te verwachten valt. De beoordeling gebeurde met behulp van de internetapplicatie *wwstim*⁷. De beoordelaars werkten individueel en hadden steeds de keuze tussen acht labels: 1. *lang*, 2. *lang/kort*, 3. *kort*, 4. *kort/sjwa*, 5. *sjwa*, 6. *sjwa/zero*, 7. *zero* en 8. *onverstaanbaar*. In deze bijdrage zullen we ons concentreren op de opties *lang*, *lang/kort* en *kort*. De labels *kort/sjwa*, *sjwa*, *sjwa/zero* en *zero* werden aangeklikt in geval van vocaalverdoeffing of -deletie. (Ter herinnering: het labelexperiment waarvan hier verslag wordt uitgebracht, werd uitgevoerd in het kader van een onderzoek naar vocaalreductie.) In deze bijdrage worden de labels *kort/sjwa*, *sjwa*, *sjwa/zero* en *zero* samengenomen tot een enkele categorie: "anders", er wordt verder geen aandacht aan besteed. Na afronding van de labelingstaak werden de scores van de drie beoordelaars item per item met elkaar vergeleken. Alleen de gevallen waarover de drie beoordelaars het onderling eens waren, werden verder verwerkt. Dat was het geval bij 1588 onbeklemtoonde vocalen. Onder "het eens zijn" wordt hier verstaan: drie identieke scores (bv. *lang-lang-lang*) of ten hoogste een afwijking van maximaal een punt (bv. *lang-lang-lang/kort*). In het laatste geval werd de score herleid tot de score die twee maal voorkwam. De onverstaanbare stimuli en de stimuli waarover de beoordelaars het niet eens waren, werden niet verwerkt. Uiteraard zou het mooi zijn als de scores uit deze labelingstaak op termijn ook vergeleken zouden kunnen worden met de resultaten van akoestische metingen. In het kader van dit onderzoek bleek dit echter onhaalbaar.

3. Resultaten

De laatste kolom van Tabel 1 geeft een eerste, algemene indruk van de uitspraak van onbeklemtoonde vocalen aan het syllabe-einde. Ongeveer een vijfde van de informanten sprak de klinker "lang" uit. Ook de tussenoortie "lang/kort" is nog vrij goed vertegenwoordigd (13,0%). Het opvallendst is echter dat ruim de helft van de sprekers een "korte" klinker gebruikte. Ons corpus biedt dus duidelijk geen evidentie voor de intuïtie dat een syllabe altijd op een "lange" vocaal eindigt (Kager 1989; Booij 1995).

	eerste syllabe			tweede syllabe			algem. totaal	
	n = 657	n = 312	n = 969	n = 344	n = 275	n = 619	n = 1588	
	VL	NL	VL + NL	VL	NL	VL + NL		
lang	11,3%	22,1%	14,8%	27,3%	40,7%	33,3%	349	22,0%
lang/kort	11,9%	19,2%	14,2%	14,2%	7,3%	11,1%	207	13,0%
kort	67,7%	38,8%	58,4%	55,8%	44,7%	50,9%	881	55,5%
anders	9,1%	19,9%	12,6%	2,6%	7,3%	4,7%	151	9,5%

Tabel 1: Vocalen uit de eerste en de tweede syllabe in Vlaanderen (VL) en Nederland (NL)

Vervolgens vergelijken we de vocalen uit de eerste en de tweede syllabe, voorlopig zonder rekening te houden met de factor *land* (kolommen "VL+NL" in Tabel 1). Het valt meteen op dat de uitspraak in beide posities beduidend verschilt (Pearson $\chi^2 = 98,93$; $df = 6$; $p < 0,01$). In de eerste syllabe is vooral de "korte" realisatie goed vertegenwoordigd (58,4%). Van de vocalen uit de eindsyllabe wordt een derde "lang" uitgesproken, van de vocalen uit de eerste syllabe slechts 14,8%. Dat aan het wordeinde – procentueel gezien – meer "lange" en minder "korte" klinkers telt dan de eerste, kunnen we in verband brengen met de bevindingen van Nootboom (1972, 1997). Die stelde vast dat in nonsenswoorden van het type [papapap] de laatste /a/ doorgaans een langere duur had dan de andere /a/'s, ook als die laatste /a/ onbeklemtoond was. Dit principe staat in de fonetiek ook wel bekend als *final lengthening*. Toch kreeg zelfs van de vocalen uit die eindsyllabe nog de helft het label "kort". Vanuit fonologisch perspectief is dat laatste erg opmerkelijk. Kager (1989) en Booij (1995) gaan er namelijk vanuit dat "verkorting" van vocalen typisch is voor de *eerste*, onbeklemtoonde syllabe van een woord.

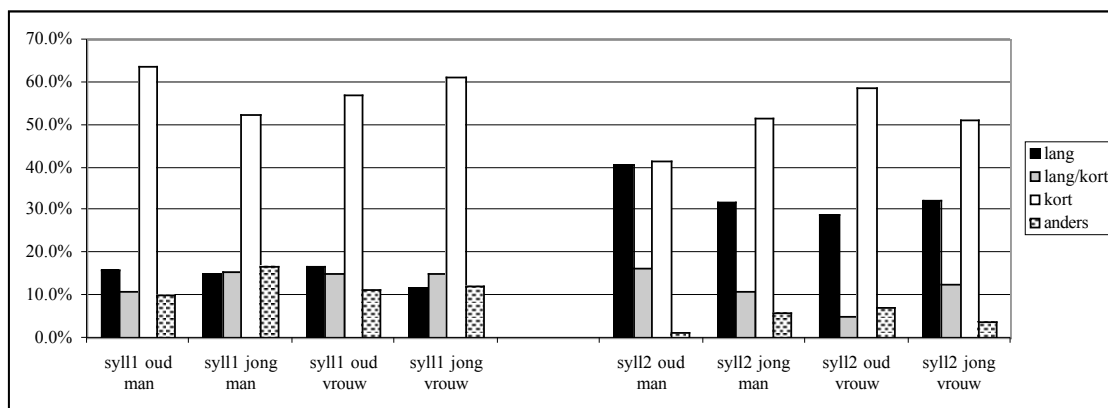
Omdat de uitspraak in de eerste en de tweede syllabe significant bleek te verschillen, worden de vocalen uit beide posities hieronder apart besproken. Bij de analyse van beide subsets werd gebruik gemaakt van een logistische regressie met als variabelen *land*, *regio*, *seks* en *leeftijd*. Ook alle potentiële enkelvoudige interacties tussen deze factoren werden onderzocht. Hieronder worden alleen de significante interacties besproken.

De eerste variabele die we op deze manier behandelen, is de factor *land* (kolommen "VL" en "NL" in Tabel 1). De uitspraak in Vlaanderen en Nederland blijkt significant te verschillen, zowel in de eerste syllabe (L-R $\chi^2 = 80,76$; $df = 6$; $p < 0,01$) als in de tweede (L-R $\chi^2 = 27,47$; $df = 6$; $p < 0,01$). In Vlaanderen worden meer "korte" vocalen gebruikt dan in Nederland, terwijl in Nederland – relatief gezien – meer "lange" vocalen voorkomen dan in Vlaanderen. Ons onderzoek levert dus voor het eerst empirische evidentie voor de intuïties en/of niet-systematische observaties van Blancquaert (1936), Leenen (1965) en Tops (2003). *Waarom* Vlamingen meer "korte" klinkers gebruiken dan Nederlanders, blijft voorlopig nog een raadsel. Opmerkelijk is overigens wel dat de Vlamingen hun voorliefde voor de "korte" variant blijken te delen met hun Waalse landgenoten. Ook in het Belgisch-Frans wordt namelijk in onbeklemtoonde syllaben vaak een "korte" klinker gebruikt waar Fransen een "lange" vocaal produceren (Warnant 1999; Francard 2001).

De factor *leeftijd* zorgde niet voor significante verschillen. Dat kan wijzen op drie dingen: (1) er is geen verschil in uitspraak tussen de oudste en de jongste groep, (2) het uitspraakverschil tussen beide generaties is nauwelijks te horen met het blote oor of (3) het *leeftijds*verschil tussen de twee groepen is eigenlijk te klein om al echt waarneembare verschillen in hun beider taalgebruik te kunnen vaststellen. Geen van deze interpretaties valt bij voorbaat uit te sluiten. Om nog even nader in te gaan op de derde mogelijkheid: we hebben hier geen spraak van (pakweg) tieners en hoogbejaarden vergeleken. Onze proefpersonen behoorden op het moment van de opnamen allemaal tot de actieve beroepsbevolking. Dat we geen verschil vinden tussen beide leeftijdsgroepen, heeft overigens nog een belangrijke implicatie: we beschikken niet over aanwijzingen dat de uitspraak van de onderzochte vocalen aan verandering onderhevig zou zijn.

Ook de variabele *seks*e zorgde niet voor significante verschillen. Ofwel moeten we hieruit concluderen dat de uitspraak van beide seksen nauwelijks verschilt, ofwel moeten we ervan uitgaan dat eventuele verschillen te fijn zijn om ze met het blote oor te kunnen waarnemen. Ook een sociolinguïstische benadering biedt hier weinig soelaas. Vrouwen zouden sneller nieuwe varianten oppikken dan mannen (Labov 1990), maar omdat we geen reden hebben om aan te nemen dat de uitspraak van de onbeklemtoonde klinkers een verandering heeft ondergaan (cf. supra), valt moeilijk uit te maken wat hier de "nieuwe" variant zou zijn.

Wel vonden we een significante interactie tussen de variabelen *seks*e en *leeftijd*, zowel in de eerste syllabe (L-R $\chi^2 = 19,86$; df = 6; $p < 0,01$) als in de tweede (L-R $\chi^2 = 15,27$; df = 6; $p < 0,05$). Deze interactie wordt geïllustreerd in Grafiek 1. Om de vergelijking van de eerste en de tweede syllabe te vereenvoudigen, werden in deze grafiek percentages gebruikt. Voor een goede interpretatie is het uiteraard van belang te weten welke absolute getallen achter die percentages schuilgaan. De respectieve groepen waren nagenoeg even goed vertegenwoordigd. Van de vocalen uit de eerste syllabe waren er 233 afkomstig van oudere mannen, 256 van jongere mannen, 223 van oudere vrouwen en 257 van jongere vrouwen. Van de vocalen uit de tweede syllabe waren er 147 afkomstig van oudere mannen, 167 van jongere mannen, 153 van oudere vrouwen en 152 van jongere vrouwen.

Grafiek 1: Vocalen uit de eerste en de tweede syllabe ("syll1" resp. "syll2") door oudere en jongere mannen en vrouwen

Grafiek 1 laat o.a. zien dat de oudere mannen in de eerste syllabe meer "korte" vocalen gebruiken dan hun jongere collega's, terwijl het bij de vrouwen juist de jongeren zijn die in deze positie de meeste "korte" varianten produceren. In de tweede syllabe valt vooral het verschil op tussen oudere en jongere mannen. De oudere generatie produceert hier bijna even veel "lange" als

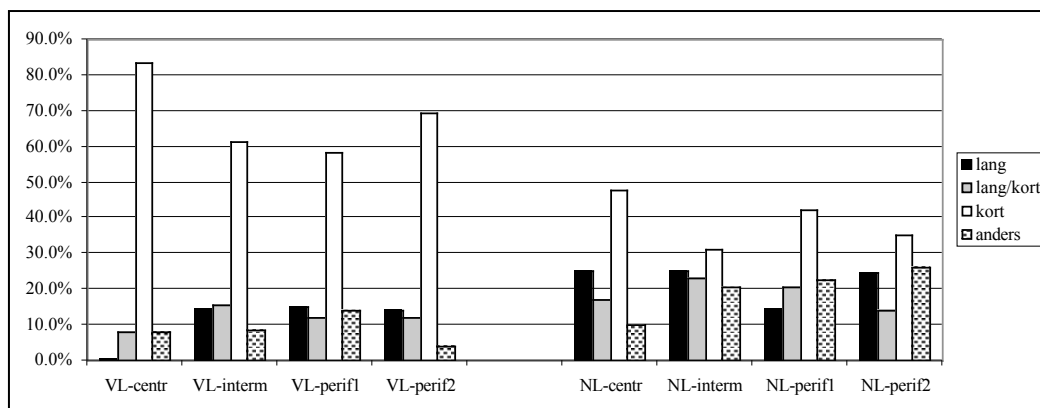
"korte" klinkers, terwijl bij de jongere generatie de "korte" klinkers duidelijk overwegen. Bij de vrouwen is het juist de oudere generatie die wat meer "korte" varianten produceert. Hoe we de interactie tussen de variabelen *seks* en *leeftijd* precies moeten interpreteren, is niet echt duidelijk. Uit de literatuur is bijvoorbeeld bekend dat m.n. jongere vrouwen een belangrijke rol spelen in taalveranderingsprocessen. Maar omdat we niet over aanwijzingen beschikken dat we hier effectief te maken hebben met een taalveranderingsproces (cf. supra), kunnen we de interactie tussen *leeftijd* en *seks* maar moeilijk in deze termen interpreteren.

Ten slotte bekijken we nog de invloed van de factor *regio*. Ook deze variabele zorgt voor significante verschillen, zij het alleen in de eerste syllabe (L-R $\chi^2 = 52,35$; df = 18; p < 0,01). Wat vooral opvalt, is het hoge "kort"-percentage in het centrum (Tabel 2). De toekomst van de "korte" vocaal in open, onbeklemtoonde syllabe lijkt dus voorlopig verzekerd: de sprekers uit het gebied met de grootste linguïstische uitstraling zijn de ferventste gebruikers van deze variant.

	centr		interm		perif1		perif2	
lang	19	8,1%	48	18,5%	42	15,1%	34	17,2%
lang/kort	25	10,7%	47	18,1%	41	14,7%	25	12,6%
kort	170	72,6%	130	50,2%	148	53,2%	118	59,6%
anders	20	8,5%	34	13,1%	47	16,9%	21	10,6%
	234	100,0%	259	100,0%	278	100,0%	198	100,0%

Tabel 2: Vocalen uit de eerste syllabe, opgesplitst volgens *regio* ("centr" = centrumzone, "interm" = intermediair gebied, "perif" = periferie)

Voor diezelfde eerste syllabe vinden we ook een significante interactie tussen de variabelen *land* en *regio* (L-R $\chi^2 = 52,88$; df = 18; p < 0,01). Deze wordt geïllustreerd in Grafiek 2. Bij de interpretatie van deze grafiek moeten we er wel rekening mee houden dat er voor de Vlaamse regio's (veel) meer stimuli voorhanden waren dan voor hun Nederlandse pendanten. Dit geldt zowel voor het centrum (163 vs. 71), de intermediaire zone (163 vs. 96), periferie1 (190 vs. 88) als periferie2 (141 vs. 57). (Het eerste getal verwijst telkens naar het aantal Vlaamse, het tweede naar het aantal Nederlandse stimuli.)

Grafiek 2: Vocalen uit de eerste syllabe in de respectieve Vlaamse en Nederlandse regio's ("centr" = centrumzone, "interm" = intermediaire zone, "perif" = periferie)

Grafiek 2 laat zien dat in alle regio's de variant "kort" overheerst. In de Vlaamse regio's is het overwicht van de "korte" vocalen echter beduidend groter dan in Nederland. In drie van de vier

Nederlandse regio's vinden we een hoger percentage "lange" klinkers dan in Vlaanderen. Dat de uitspraak aan weerszijden van de rijksgrens verschilt, wordt nog duidelijker als we de percentages voor Belgisch- en Nederlands-Limburg ("perif2") vergelijken. Beide regio's maken deel uit van hetzelfde (i.e. Limburgse) dialectgebied, maar Grafiek 2 laat toch geen opvallende parallellen zien tussen beide Limburgen.

In Vlaanderen lijkt Antwerpen/Brabant ("centr") een bijzondere positie in te nemen. De beoordelaars hoorden er nauwelijks "lange" vocalen, en het overwicht van de "korte" klinkers is er zo mogelijk nog groter dan in de andere Vlaamse regio's. Een (mogelijke aanzet tot) verklaring vinden we in de formantmetingen van Verhoeven & Van Bael (2002). Die vergeleken de klinkers van Antwerpse, Oost-Vlaamse en Limburgse standaardtaalsprekers. Uit hun onderzoek bleek o.a. dat het verschil tussen resp. /ɑ/-/a/, /ɪ/-/i/ en /ʏ/-/y/ in Antwerpen kleiner is dan in de twee andere regio's. Daarmee is uiteraard nog niet verklaard waarom precies de fonologisch "korte" variant zo hoog scoorde in Antwerpen, maar het zou wel de reden kunnen zijn waarom de beoordelaars steeds *dezelfde* variant meenden te horen. Verder merkten Verhoeven & Van Bael (2002) nog op dat de Antwerpse /e/ en /o/ akoestische overeenkomsten vertonen met resp. de /ɪ/ en de /ɔ/ in Oost-Vlaanderen en Limburg. Ook dat kan mee verklaren waarom in Antwerpen/Brabant zoveel "lange" klinkers als "korte" geassocieerd zijn. In Nederland springen vooral de percentages van Groningen/Drenthe ("perif1") in het oog. We vinden daar ongeveer even veel (of even weinig) "lange" vocalen als in Belgisch-Limburg ("perif2") en Oost-Vlaanderen ("interm"). Helaas beschikken we voor Nederland niet over een onderzoek, vergelijkbaar met dat van Verhoeven & Van Bael (2002). Dat maakt het erg moeilijk om de speciale positie van Groningen/Drenthe te interpreteren.

4. Conclusie

Ons onderzoek leverde geen evidentie op voor de intuïtie dat syllaben steeds op een "lange" vocaal zouden eindigen. De voorzichtige nuancering van Kager (2003:140) dat "de bimorische beperking zeer zwak [is] in onbeklemtoonde lettergrepen" kunnen we dus alleen maar grif beamen. Verder bleek dat vocalen uit de tweede syllabe meer kans maken om "lang" te worden uitgesproken dan vocalen uit de eerste syllabe (vgl. bv. de /a/ in *cadeau* en *themā*). Toch vonden we ook nog flink wat "korte" klinkers aan het wordeinde. Ook de intuïtie dat "verkorting" alleen zou voorkomen in de eerste syllabe is dus eigenlijk te rigide. De factoren *sekse* en *leeftijd* bleken nauwelijks voor significante verschillen te zorgen. Vanuit taalgeografisch perspectief viel op dat Vlamingen in open syllaben minder "lange" en meer "korte" vocalen produceren dan Nederlanders. In de regio Antwerpen/Brabant werden zelfs nauwelijks of geen "lange" klinkers geproduceerd. Het zou mooi zijn als deze geografische verschillen in de toekomst een plaats zouden kunnen krijgen in fonologische beschrijvingen.

In deze bijdrage hebben we ons voornamelijk geconcentreerd op de invloed van een aantal *sociale* variabelen. Daarnaast kunnen uiteraard ook *linguïstische* factoren een rol spelen. In deze bijdrage kwam alleen de *positie in het woord* aan bod. In Kloots (2005) werd daarnaast ook nog een aantal andere linguïstische factoren behandeld, m.n. het *type vocaal*, *spreeksnelheid* en *woordfrequentie*. In toekomstig onderzoek zouden ook vocalen uit monosyllabische woorden en vocalen uit woorden met meer dan twee syllaben bestudeerd moeten worden. Een andere factor die nog niet werd onderzocht, maar die wel relevant zou kunnen zijn, is de consonantische en prosodische context. Ook zou het interessant zijn om na te gaan of beoordelaars uit een andere

regio dan Antwerpen/Brabant de stimuli op dezelfde manier categoriseren als de auteurs. Maar welke beoordelaars we ook zouden kiezen, uitschakelen kunnen we deze laatste factor natuurlijk nooit. Immers: "iedereen is van ergens en niemand leeft in een vacuüm" (Reynebeau 2003:8).

Literatuurlijst

- Bailey, G. (2002), Real and Apparent Time, in J. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (eds.), *The Handbook of Language Variation and Change*: 312-332, Malden-Massachusetts/Oxford: Blackwell Publishers.
- Belemans, R. & R. Vandekerckhove (1999), Patterns of Variation in Two Dialect Areas in Northern Belgium, in R. Belemans & R. Vandekerckhove (eds.), *Variation in (Sub)standard Language*: 131-153 [= *Belgian Journal of Linguistics* 13].
- Berns, J. (2002), *Zuid-Gelderse dialecten*, Den Haag: Sdu Uitgevers [= *Taal in stad en land* 13].
- Blancquaert, E. (1936/1986), Noord- en Zuidnederlandsche schakeeringen in de beschaafd-Nederlandsche uitspraak, *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1936: 597-612. Ook in: P. Gillaerts (1986) (red.), *Verscheidenheid in eenheid*: 117-129, Leuven/Amersfoort: Acco.
- Booij, G. (1995), *The Phonology of Dutch*, Oxford: Clarendon Press.
- Cohen, A., C. Ebeling, K. Fokkema & A. van Holk (1972), *Fonologie van het Nederlands en het Fries. Inleiding tot de moderne klankleer*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 2de dr., 6de opl.
- Coussé, E., S. Gillis & H. Kloots (in voorber.), Verkort, verdoft, verdwenen. Vocaalreductie in het *Corpus Gesproken Nederlands*.
- Coussé, E., S. Gillis, H. Kloots & M. Swerts (2004), The Influence of the Labeller's Regional Background on Phonetic Transcriptions: Implications for the Evaluation of Spoken Language Resources, *Proceedings of the 4th International Conference on Language Resources and Evaluation*, IV: 1447-1450, Paris: ELRA.
- de Bot, K. (1985), Onderzoek naar taalverandering en het gebruik van de 'apparent-time' methode, *Forum der Letteren* 26: 33-40.
- de Groot, A. (1931), De wetten der fonologie en hun betekenis voor de studie van het Nederlands, *De Nieuwe Taalgids* 25: 225-243.
- de Vries, J., R. Willemyns & P. Burger (1993), *Het verhaal van een taal. Negen eeuwen Nederlands*, Amsterdam: Prometheus.
- Foulkes, P. & G. Docherty (eds.) (1999), *Urban Voices: accent studies in the British Isles*, London: Arnold.
- Francard, M. (2001), 'L'accent belge': mythes et réalités, in M.-A. Hintze, T. Pooley & A. Judge (eds.), *French accents: Phonological and sociolinguistic perspectives*: 251-268, London: Centre for Information on Language Teaching and Research.
- Kager, R. (1989), *A Metrical Theory of Stress and Destressing in English and Dutch*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht, Dordrecht: ICG Printing.
- Kager, R. (2003), Intuïtieve syllabificatie bij kinderen: een optimaliteitsmodel, in G. De Schutter & S. Gillis (red.), *Fonologische kruispunten*: 135-163, Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Kloots, H. (2003), *Uitspraakonderwijs in het vak Nederlands in Vlaanderen en Nederland op het einde van de twintigste eeuw*, Wilrijk: Universiteit Antwerpen, Departement Taalkunde [= *Antwerp Papers in Linguistics* 104].
- Kloots, H. (2005), *Vocaalreductie in het Standaardnederlands in Vlaanderen en Nederland*. Proefschrift Universiteit Antwerpen.
- Kloots, H., G. De Schutter, S. Gillis & M. Swerts (2003), Verdoftende vocalen en klinkers die verdwijnen: een casestudy, *Nederlandse Taalkunde* 8: 231-254.
- Koopmans-van Beinum, F. (1973), Comparative phonetic vowel analysis, *Journal of Phonetics* 1: 249-261.
- Koopmans-van Beinum, F. (1980), *Vowel Contrast Reduction. An Acoustic and Perceptual Study of Dutch Vowels in Various Speech Conditions*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, Amsterdam: Academische Pers.
- Laan, G. (1997), The contribution of intonation, segmental durations, and spectral features to the perception of a spontaneous and a read speaking style, *Speech Communication* 22: 43-65.
- Labov, W. (1990), The intersection of sex and social class in the course of linguistic change, *Language Variation and Change* 2: 205-254.
- Leenen, J. (1965), Vreemde woorden op zijn Nederlands uitgesproken, *Nu Nog* 13: 1-4.
- Nooteboom, S. (1972), *Production and Perception of Vowel Duration. A Study of durational Properties of Vowels in Dutch*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht.

- Nooteboom, S. (1997), The Prosody of Speech: Melody and Rhythm, in W. Hardcastle & J. Laver (eds.), *The Handbook of Phonetic Sciences*: 640-673, Oxford: Blackwell Publishers.
- Reynebeau, M. (2003), *Een geschiedenis van België*, Tielt: Lannoo.
- Smakman, D. & R. van Bezooijen (1997), Een verkenning van populaire ideeën over de standaardtaal in Nederland, in R. van Bezooijen, J. Stroop & J. Taeldeman (red.), *Standaardisering in Noord en Zuid*: 126-139 [= *Taal & Tongval*, themanummer 10].
- Strik, H. (2001), 'Dat heb ik helemaal niet gezegd!' De prestaties van de spraakherkenner, *Onze Taal* 70: 284-286.
- Stroop, J. (1998), *Poldernederlands. Waardoor het ABN verdwijnt*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Taeldeman, J. (1978), *De vokaalstructuur van de "Oostvlaamse" dialecten. Een poging tot historische en geografische situering in het Zuidnederlandse dialectlandschap*, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- Tops, G. (2003), De 'Franse' uitspraak van sommige leenwoorden in Vlaams Nederlands, in A. Vanneste, P. De Wilde, S. Kindt & J. Vlemings (éd.), *Memoire en temps advenir. Hommage à Theo Venckeleer*: 453-466, Leuven e.a.: Peeters [= *Orbis / Supplementa* 22].
- Vandekerckhove, R. (2000), *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering*, Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- van der Sijs, N. (2004), *Taal als mensenwerk: het ontstaan van het ABN*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Van de Velde, H. & M. Houtermans (1999), Vlamingen en Nederlanders over de uitspraak van nieuwslezers, in E. Huls & B. Weltens (red.), *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*: 451-462, Delft: Eburon.
- van Ginneken, J. (1941), Gedekte en ongedekte klinkers, *Onze Taaltuin* 10: 97-102.
- van Hout, R., G. De Schutter, E. De Crom, W. Huynck, H. Kloots & H. Van de Velde (1999), De uitspraak van het Standaard-Nederlands: variatie en varianten in Vlaanderen en Nederland, in E. Huls & B. Weltens (red.), *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*: 183-196, Delft: Eburon.
- van Wijk, N. (1941), Scherp en zwak gesneden klinkers, *De Nieuwe Taalgids* 35: 15-24.
- Verhoeven, J. & C. Van Bael (2002), Akoestische kenmerken van de Nederlandse klinkers in drie Vlaamse regio's, *Taal & Tongval* 54: 1-23.
- Warnant, L. (1999), Phonétique et phonologie, in D. Blampain, A. Goosse, J.-M. Klinkenberg & M. Wilmet (éd.), *Le français en Belgique. Une langue, une communauté*: 163-174, Bruxelles: De Boeck & Larcier, Duculot.
- Willemyns, R. (1979), Bedenkingen bij het taalgedrag van Vlaamse universiteitsstudenten uit Brussel-Halle-Vilvoorde, *Taal en sociale integratie* 2: 141-159, Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Willemyns, R. (2003), *Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden*. Redactie: W. Daniëls, Antwerpen/Utrecht: Standaard Uitgeverij/Het Spectrum.

Noten

¹ De eerste auteur is postdoctoraal onderzoeker van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen. De auteurs danken Georges De Schutter, die nauw betrokken is geweest bij de opzet van dit onderzoek.

² Voor de categorieën "lang" en "kort" zijn ook tal van andere benamingen in omloop (geweest), bv. "helder" vs. "dof" (De Groot 1931), "gedekt" vs. "ongedekt" (Van Ginneken 1941) en "gespannen" vs. "ongespannen" (Cohen e.a. 1972).

³ Meer informatie over het Corpus Gesproken Nederlands is te vinden via de CGN-website (<http://lands.let.kun.nl/cgn/home.htm>) en via de *Centrale voor Taal- en Spraaktechnologie* (<http://www.tst.inl.nl>).

⁴ In Nederland was het een stuk moeilijker om proefpersonen met een "stabiele" dialectachtergrond te vinden dan in Vlaanderen. De meeste Vlaamse leraren die we contacteerden, bleken nog steeds in de regio te wonen waar ze geboren zijn – vandaar dat in Vlaanderen een iets "strenger" selectiecriteria gehanteerd kon worden.

⁵ De vier woorden *manier*, *moment*, *probeer(t)* en *docent* werden al eerder onderzocht (Kloots e.a. 2003, hoofdstuk 4 in Kloots 2005), en worden hier niet opnieuw bestudeerd. Letter(greep)woorden (bv. *HAVO*), metathesisgevallen (bv. *procent* > *percent*) en interjecties (bv. *sorry*) zijn buiten beschouwing gelaten, cf. Kloots (2005).

⁶ De aard van ons corpus maakte het helaas onmogelijk om ook rekening te houden met de linguïstische context van de vocalen. Om deze factor systematisch te kunnen bestuderen, is een dataset nodig waarin de vocalen min of meer evenwichtig verdeeld zijn over de respectieve contexten – wat bij spontane spraak per definitie niet het geval is.

⁷ Informatie over *wwstim* is te vinden via <http://www.let.uu.nl/users/~Theo.Veenker/personal/projects/wwstim/doc/nl>